
Pasisakymai

Paskutinių sovietmečio sezonų režisūrinė patirtis Lietuvos valstybiniame akademiniam dramos teatre

---

Dažnai kalbame apie tai, kad lietuvių teatre visi reiškiniai, palyginus su europiniu teatre, vėluoja. Paradoksalu, bet tokia teatro šalis kaip Anglija, kuri atvėrė Europai ir pasauliui daugelį svarbių teatro aspektų, nacionalinio teatro 40 metų jubiliejų švęs tik 2003 metais. Šio amžiaus pradžioje, kai Juozas Vaičkus, Aleksandras Vitkauskas, Konstantinas Glinskis dirbo tik su mėgėjais ir Lietuvoje dar nebuvo lietuvių profesionalaus teatro, anglų teatro veikėjai Bernardas Šo ir galbūt mums mažiau žinomas, bet labai nusipelnęs anglų teatrinei kultūrai režisierius, aktorius, teatrologas ir vertėjas Harley Granville Barkeris pradėjo kovą už nacionalinio repertuarinio teatro įsteigimą Anglijoje. Ši kova baigėsi pergale 1963 m., jau po jų mirties, kai Laurence'as Olivier, Williamas Gaskillas ir garsus kritikas Kennethas Tynanas tą teatrą vis dėlto įsteigė.

Turėjau galimybę praeitą rudenį šį teatrą pastudijuoti „iš vidaus“, kai žlugo mano bandymas sukurti Kauno valstybiniame dramos teatre atviros visuomenės modelį, „apauginant“ spektaklį *work-shop'u*, parodų ir diskusijų kontekstu. Ir toliau norėta likti uždaroje, pusiamafijinėje „savų“ struktūroje, neatšiveriant pasauliui, nesimokant kalbų, nepriimant užsienio režisierių požiūrių. Tiesiog leidau sau atsiškvėpti ir pamąstyti, ką gi vis dėlto dariau blogai čia, Lietuvoje, ir kokie procesai vyksta anglų nacionaliniame teatre.

Prieš keletą metų man teko dalyvauti didžiulėje konferencijoje Prahoje, skirtoje didžiųjų valstybinių teatrų Rytų Europoje reformai. Joje buvo apmąstoma bei nagrinėjama šių teatrų patirtis ir ateitis. Štai keletas įdomių momentų.

Dabar mes išgyvename projektinių, nedidelių teatrų steigimo bumą, patiriame entropijos, skilimo, išcentrinės jėgos jausmą. Beveik kiekvienas teatro žmogus, ir jaunas, ir senas, sukūręs kokį nors projektėlį ar monospektaklėlį, mano, kad tai jau teatras. Pamirštama, kad teatras – kolektyvinis menas. Jei esi ir nori būti vienas, būk klebonu ar kitų nesiklausančiu „seimūnu“. Negali sukurti teatro be kolektyvinės atminties, be tradicijos tęstinumo ir be

dialogo su kitais. Čia esama ir psichologinės problemos. Manoma, kad progresyvesnis yra projektinis, naujas teatras, be aiškaus repertuaro ir nuolatinės trupės. Paradoksalu, bet jei pažvelgsime ne tik iš dviejų teatro žurnalų ir teatrinių laidų varpinės, o iš Lietuvos žmonių, kuriems ir skiriamas teatras, pozicijų, pamatysime visiškai kitą požiūrį. Antai neseniai Nacionalinis dramų teatras Utenoje parodė Irenos Bučienės režisuotą Moliere'o „Šykštuolį“, kurį žiūrėjo 500 žiūrovų. Tokio paties žmonių susidomėjimo sulaukė ir šiek tiek anksčiau Raseiniuose rodytas kitas šio teatro spektaklis. O štai vienas garsus spektaklis, sukurtas kaip projektas, kurį režisavo mano labai mylimas artistas, net didžiuosiuose miestuose jau neberodomas dėl to, kad nesusirenka žiūrovai. Taigi visoje Lietuvoje apie teatrą dažnai mąstoma priešingai negu Vilniuje.

Lietuviškas uždarumas, vadinamasis „kaimo idiotizmo“ kompleksas, nuo kurio šiandien mūsų kultūroje daugiau ar mažiau kenčiame visi, negalėdami būti normaliais pasaulio piliečiais ir kartu lietuviais, negalėdami subalansuoti tautinių tradicijų ir pasaulio modernybės bei postmodernybės, man atsiskleidė vaikystėje matytame šio teatro spektaklyje „Gieda gaideliai“.

Labai seniai Alytuje, garsiam mieste sode, aprašytame ne vieno tų laikų romanisto, su fontanu, auksinėmis žuvytėmis, limonadu ir kakaviniais sausainiais, būdamas kokių trejų ar ketverių metų aš žiūrėjau šį pirmąjį savo gyvenime spektaklį. Rūkinės vaidmuo, atrodo, suvaidintas Onos Juodytės, visą vasarą mane persekiojo kaip košmaras – kaip moteris ir motina gali būti nejautri žmogui, gyvybei, kaip ji gali taip lengvai trypti šviesą, vitališkumą ir kreipti į tamsą, nebūtį ir mirtį. Toks mūsų lietuviško mentaliteto trūkumas, suformuluotas gal ir ne pagrindiniame teatre, kurio jubiliejų minime, spektaklyje, išliko iki dabar. Per visus 60 metų geresni ir blogesni, novatoriški ir retrogradiški šio teatro spektakliai labai ryškiai formavo tautos ir kiekvieno žiūrovo kultūrinę atmintį bei mentalitetą. Pasitikėjimas juo neteatriniuose sluoksniuose visada buvo ir yra

aukštas, todėl laukiama ir norima, kad šis teatras, būdamas nacionalinis, per kultūrinę tradiciją jungtų čia ir dabar gyvenančius žmones su praeitimi ir stebėtų, numatytų dvasinius pokyčius, vykstančius mūsų visuomenėje. Praeito amžiaus pradžioje Čekijoje, Vengrijoje ir kitur nacionaliniai teatrai atsirado būtent kaip tokie instrumentai, o ne kaip siauras teatrinis organizmas, tik statantis spektaklius ir nieko daugiau neveikiantis.

Tokias įvairialypes funkcijas atlieka ir Anglijos nacionalinis teatras, kuriam dabar vadovauja labai įdomus režisierius Trevoras Nanas. Šis teatras kiekvieną savaitę gauna pluoštą pjesių, kurias rašo namų šeimininkės, moksleiviai, narkomanai, buvę ministrai, parlamento nariai ir kt. Iš jų atrenkamos kelios įdomesnės ir tuoj pat išbandomos mažojoje scenoje. 1964 m., tik įsteigus šį teatrą, „laboratorija“ buvo suteikta ir Piteriui Brukui, kad jis galėtų ieškoti žiaurumo teatro pradmenų. Taip gimė spektaklis „Mاراتas Sadas“ ir kiti kūriniai, tapę esminiais modernaus Vakarų teatro atradimais. Anglijos nacionalinio teatro bibliotekoje galima nusipirkti teatro leidyklos išleistų knygų, dramaturgijos veikalų, įdomiausių recenzijų lankstinukų, straipsnių apie teatrą rinkinių, aktorių parašytų knygų, atskleidžiančių kūrybinę virtuvę. Šis teatras rengia įvairias diskusijas ir „laboratorijas“, kuriose dalyvauja ne tik teatro žmonės, atlieka tiramuosius darbus. Pas mus tuo užsiima Atviros Lietuvos fondas ir Goethe's institutas. Dėl visų minėtų priežasčių Anglijos nacionalinis teatras yra labai gyvybinga struktūra, kuri, absorbuodama visuomeninę patirtį ir reikmes, saugo ir vysto nacionalinę teatrinę kultūrą. Tai didžiulė meninės, dvasinės, intelektualinės ir visuomeninės veiklos arena su daugeliu savo scenų. Tai lyg milžiniškas laivas kairiajame Temzės krante, šiek tiek žemiau upe nei „Globe“ teatras.

Pereinu prie savo patirties Akademiniam dramose teatre. Tik dalis tiesos yra tai, kad repertuarą formuoja režisierius. Vis dėlto jį formuoja laikmetis. Man šiame teatre teko dirbti tris sezonus vienu iš keisčiausių periodų, kai senu nebebuvo tikima, kai jau norėta kažko naujo, tačiau ko, nežinota. 1987 m. buvo laukimo ir virsmo pradžia. Buvau sukūręs nemažai spektaklių Vilniaus Jaunimo, Kauno ir Šiaulių dramos teatruose. Iš tų teatrų režisierių ir aktorių pozicijų Vilniaus teatras atrodė elito teatru. Iš ten į jį žiūrėta su pagarba, šiek tiek prisibijant, šiek tiek lyg ir traukiant per dantį. Akademinis dramos teatras tuo metu nebuvo vienalytis: jame egzistavo teatrai teatre gerąja to žodžio prasme. Kai mane pakvietė į šį teatrą, jame, be režisieriaus Henriko Vancevičiaus, buvo dar du labai įdomūs teatrai, gyvuojantys iki dabar – Irenos Bučienės ir Rimo Tumino. Su draugu ir kolega Algimantu Puipa, atžaviavę iš GITIS'o ir VGIK'o, patyrėme didžiulį proveržį matydami, kad į I. Bučienės spektaklį „Kaina“ bilietų klausinėjo iki pat Katedros aikštės ir kalbėjo:

„Nuims, nuims...“ (Panašų jausmą patyriau dar mokinukas žiūrėdamas Jono Jurašo šiame teatre režisuotą S. Mrożeko „Tango“; ypač į atmintį įstrigo nepamirštamasis Onos Knapkytės ir Stepo Juknos duetas.)

Labai myliu šiuos talentingus, įgašdintus žmones, ypač H. Vancevičių, kuris darbą pradėjo kaip itin talentingas režisierius, gavęs kūrybinių impulsų ir iš savo anksti mirusios pirmosios žmonos režisierės Reginos Senkutės. Į Vilniaus teatrą šis režisierius buvo pakviestas po labai sėkmingo ir novatoriško periodo Kaune. Tačiau kuo toliau, tuo labiau jis juto tas tendencijas, kurios šį teatrą, esantį Jurgio, Lenino, Gedimino prospekte, veiks visada. Teatru vadovavo Pranas Treinys, šmaikštuolis aukštaitis, tiek daug nuveikęs mūsų teatrinei kultūrai ir literatūrai. Abu šie žmonės buvo jau gašdinti ir mušti, taigi dairėsi, kas čia bus. I. Bučienė kūrė labai inteligentiško, grafiško, dvasingo, elegantiško, aktoriumi paremto teatro modelį. Jis buvo lyg ir nuošalyje nuo pagrindinės tematikos – H. Vancevičiaus labai įdomių bandymų kurti epą pasitelkiant Justino Marcinkevičiaus kūrinį, šiuolaikinį epą – remiantis Jono Avyžiaus „Sodybų tuštėjimo metu“. Vis dėlto teatras, geriau ar blogiau, atsilikdamas išraiškos priemonėmis, vien vidinėmis išgalėmis stengėsi apmąstyti lietuvių tautos būtį. O Mažojoje salėje tuo metu formavosi R. Tumino Mažasis teatras.

Tais pertvarkos ir ledų tirpimo metais, kai ėjo užas, kai jautėsi, kad viskas sprogs ir prasiverš, man šiame teatre teko statyti labai įdomią dramaturgiją – dviejų moterų kūrinį (vieną parašytą 1985 m., kitą – 1987 m.), kurie gana tiksliai atspindėjo mūsų kartos pojūčius. Jurga Ivanauskaitė, kurios pjesė „Nežaiskite su mėnuliu“ man teko šiame teatre įkūnyti 1987 m., rašė: „Susvetimėjimo epocha baigėsi. Prasideda nauja – išklausty išpažinčių, atsivėrimų era“. Kita sudėtingo likimo, talentinga, dabar gana kontraversiškai vertinama rašytoja Vidmantė Jasukaitytė „Vilkų medžioklėje“ rašė: „Svarbiausia, ką mes galime, kas priklauso tik nuo mūsų, tai būti švarūs. Žmonės tokie trapūs ir tokie pažeidžiami, kada jie vieniši. Atėjo metas taisyti senas klaidas“. E. O'Neillas dramoje „Ilgos dienos kelionė į naktį“ taip pat išgyveno savo seniai išėjusios šeimos tragediją. Jis prikėlė skausmingai išėjusias vėles, kad pasiektų nuskaidrėjimą. Visose šiose pjesėse virpėjo tai, ką Čingizas Aitmatovas vadino „naujo planetarino mąstymo daigais“. Tuo metu ir Vakaruose, ir Rytuose buvo tikėta, kad amžių sandūroje žmoguje įvyks didžiulių pokyčių. Mes visi, buvusi hipių karta, tikėjome, kad į savo gyvenimą, meną, visuomenę ir valstybę atnešime daug daugiau nuoširdumo ir tikrumo. Manėme, kad darysime tai savo pavyzdžiu – taip, kaip buvo dainuojama Kosto Smorigino dainoje, keliavusioje per aktorių kursus: „Mes dar galim būti viens kitam geri“. Atrodė, kad melas, išdavystė, konformizmas, parsišlavimas, partijų rietenos, – visa tai

ne apie mus, kad tai praeitas etapas. Mes tikėjome, kad nauja evangelizacija yra įmanoma, kad valstybė ir visuomenė tik tada gali atsinaujinti, pakilti, kai atsinaujina pats žmogus. Mano minėti spektakliai kaip tik ir buvo bandymas apie tai kalbėti. Dirbau su aktoriais, nepriklausiusiais nė vienam iš trijų minėtų teatrų. Tai Ingrida Kilšauskaitė – visų trijų spektaklių ir mano režisuoto televizijos spektaklio „Irkos tragedija“ žvaigždė. Liūdna, kad dabar teatre jos nėra. Tai Ramūnas Abukevičius, lydėjęs mane darbo Šiaulių ir Kauno teatruose laikotarpiu, dabar nevaidinantis. Tai Gintaras Mikalauskas, kuris, deja, veda tiktai „Sekmadienio loto“ per televiziją. Tai Albinas Arkauskas, įsteigęs „Vaidilos“ teatrą, dabar neegzistuojantį. Tai Dora Tautavičiūtė ir jos mažytė dukra Marcelė, vaidinusi visuose mūsų spektakliuose. Sako, kad Marcelė Kutkauskaitė – nepaprastai graži, jauna, energinga amerikietė – jau sunkiai kalba lietuviškai. Tai Rimas Bagdzevičius, mano aktorius iš Kauno laikų, tada neseniai grįžęs į Vilnių. Štai tokia trupė 1987 m. pavasarį įvykusiame spektaklyje, skirtame Teatro dienai, kai teatro vadovybė mindžiukavo ir labai bijojo, leido J. Ivanauskaitėi suskambėti visu balsu. Pačioje pjesėje ryškios dramatinės kolizijos nėra – tai rašytojos monologas, išdalytas įvairiems personažams: marginalams, narkomanams, žymiai artistei. Scenografiją kūrė pati J. Ivanauskaitė. Tai buvo lyg „pakalnučių meto“ bendruomenė, kuri kūrė spektaklį šiame teatre, kažkur rinkdavosi ir kažkur važiuodavo. Panašios tematikos Marko Ravenhillo pjesės nėra kiek negeresnės ir neįdomesnės. J. Ivanauskaitės pjesė yra meniškesnė, jos įvaizdžiai yra tikslesni, gilesni ir ilgiau išliekantys kalbant apie kartą, irgi patyrusią savo dharmos ieškojimą.

V. Jasukaitytės „Vilkų medžioklė“ profesine prasme yra „baisi“ pjesė, nes „nepadaryta“, bet su didžiuliais tikrumo daigais. Joje bandyta gražinti mūsų kolektyvinę atmintį, tačiau galvoje tuo metu kaip ir visuomenės mąstyme būta didžiulio chaoso. Pjesės ėmiausi todėl, kad labai norėjau dirbti. Niekada nepamiršiu, kaip per „Vilkų medžioklės“ repeticiją Kazimiera Kymantaitė visą trupę slapta, žiūrėdama, ar kas neklauso, mokė giedoti: „Marija, Marija, skais-

čiausia lelija“. To, kas šiadien yra banalybė, tada dar niekas viešai negiedojo.

Šiais laikais Nacionaliniam dramos teatrui irgi gresia tapti oficioziniu teatru. Per pastaruosius dešimt metų matėme, kaip jo vadovai koketavo su valdžia. Dabartiniai valdančiųjų partijų suvažiavimai buvo šlykštesni nei ankstesnės partinės konferencijos. Per anas konferencijas niekas nedrįsdavo su garsia kalbiais lakstyti po salę spektaklio metu ir šaukti: „Utenos partijos skyrius renkasi ten ir ten! Plungės partijos skyrius renkasi ten ir ten!“ O artistai, nieko nepaisydami, scenoje vaidino...

Teatro, tikinčio apsisvalymu, mes čia ieškojome tris sezonus. Dar iki sąjūdžio su šio teatro aktoriais bandėme kurti publicistinį teatrą, rengdavome pirmuosius pusmitingius, kuriuose dalyvaudavo daugybė to laiko „nepritapėlių“, pavyzdžiui, ekologė Rūta Gajauskaitė. Buvo skaitomos eilės, kuriamos kompozicijos iš aktualios žurnalistinės medžiagos, čia pat gimdavo diskusijos. Pojūtis, kad gyvensime kitaip, kad teatras nemeluos ir taps atvirais ir nuoširdžiais namais, mus palaikė, bet tai, deja, buvo tuščios viltys.

E. O’Neillo „Ilgos dienos kelionė į naktį“ – man vienas brangiausių spektaklių. Jame scenografė Jūratė Paulėkaitė sukūrė nuostabų stiklinį namą. Nepakartojamas Nijolės Gelžinytės ir Regimanto Adomaičio duetas spėjo pasirodyti vos tris ar keturis kartus, nes spektaklis buvo nuimtas, o stiklinis namas, sako, išvežtas kažkur į sodus šiltnamiams.

Teatras – tai vieta, kur susitinka gyvi ir nesantys. Teatras akumuliuoja gyvybę savo gyvu kūrybiniu procesu. Man ne tas pats, kas Lietuvos teatre ir apskritai Lietuvoje buvo, yra ir bus, nes aš teatru ir jo prasmingumu žmonėms gyvenu visą savo sąmoningą gyvenimą.

Tikras darbas, tikra sklandanti kūrybos dvasia, kiek jos yra šiuose namuose, ir daro juos Nacionaliniu teatru. Pasistengti, kad šios dvasios būtų daugiau, gali visi čia esantys. Pabandykime kiekvienas pagal savo išgales, supratimą ir suvokimą tai daryti. Tai ir bus mūsų dovana Nacionaliniam teatrui jo 60-mečio proga.

Gytis Padegimas
Užrašė *Laura Blynaitė*